

לשכת רב

הפקולטה למדעי היהדות
הקמפוס

דף שבו ע י

מאת היחידה ללימודי יסוד ביהדות

מספר 150

שבת ראש השנה, תשנ"ז

יום טוב שחל להיות בשבת

יום טוב שחל להיות בשבת גורם למספר שינויים. תפילות העמידה של שבת מוחלפות בתפילות העמידה של החג, וקריאת פרשת השבוע נדחה מפני קריאת התורה של החג מעיניני דיומא. אך, מפני חומרת קדושת השבת, חכמים בטלו שתי מצוות עשה מהתורה ממצוות החג כדי למנוע חילול שבת בשוגג תוך כדי קיום המצווה.

ראש השנה

במשנה מסכת ראש השנה (פרק ד' משנה א) נאמר: "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת. במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בית דין".

בתלמודים נחלקו בהסבר המשנה. בתלמוד הבבלי מובאת דעת רבה: שמא יעביר בשוגג את השופר ארבע אמות ברשות הרבים (והעברה ברשות הרבים בשבת הרי היא איסור מן התורה) כדי שבקי בתקיעת השופר יתקע עבורו. חשש כזה לא קיים בבית המקדש ולכן לא תקנו לבטל את התקיעה שם. לאחר החורבן, מושב בית דין החליף את המקדש ותקעו שם בשבת.

לדעת הירושלמי, יש איסור מן התורה לתקוע מחוץ למקדש. הירושלמי סבור כי רק בבית המקדש תוקעים, ולומד זאת מדרשות הפסוקים. ואף כאן בית דין החליף את המקדש לאחר החורבן. וכך נמשך הנוהג בימי הגאונים לפי עדויות פייטניות קדומות שמדברות על תקיעת שופר בבית הועד בראש השנה שחל בשבת. (מ"ד הר: "עניני הלכה בארץ ישראל במאה השישית והשביעית", תרביץ מ"ט [תשמ"מ] עמ' 78, ובהערה 82). ואפילו על הנוהג במאות הי"א או הי"ב יש עדות מתוך פיוט שנמצא בגניזה. הפיוט נתחבר לערבית של שבת-ראש-השנה, מדברי הפייטן עולה שתקיעת השופר למחרת בבוקר צריך שתהיה ללא נגיעה בידים בשופר. לפי דבריו יוצא שהשופר נקשר לעמוד (ע' פלישר "פיוט על סדרי התקיעה בארץ ישראל בראש השנה ושבת" תרביץ נ"ד [תשמ"ה] עמ' 61 - 66. ובתשובתו בתרביץ נה עמ' 611-612. וכן ל' מוסקוביץ "עוד על תקיעת שופר בארץ ישראל בראש השנה ושבת" תרביץ נה [תשמ"ו] עמ' 608 - 610: שני החכמים מעלים השערות לטעמה של קשירת השופר). התקיעה בשבת התבטלה עם חורבן הישוב היהודי בארץ ישראל במסעי הצלב אך בזמן הזה היה מי שניסה לחדשה. רע"י שלזינגר בעל ספר "לב העברי" ניסה לעשות זאת, אך לא הצליח (ראה ש"י זיין, המועדים בהלכה חלק א עמ' נד - ס ירושלים תש"מ, ובהרחבה ש"ה וינגרטן בהערה - לסיני כה (תש"ט) עמ' שלז - שלט, וכן מובא שם מעשה על הגר"א בנושא הזה).

יום ראשון של סוכות

במשנה במסכת סוכה (פרק ד' משנה ד) נאמר: "יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהן להר הבית..." (וכן פרק ג משנה יג) "כל העם מוליכין לולביהן לבית הכנסת למחרת משכימין ובאין... ונוטלו". הטעם הוא שמהתורה לולב ביום הראשון נהוג בכל מקום. ושאר הימים רק בבית המקדש. במשנה אין זכר לתקנת חכמים לא ליטול בשבת. אדרבה, משנה יג עוסקת בתקופה שלאחר החורבן. בתלמוד הבבלי מוסבר שאמנם עכשיו אין נוטלים לולב בשבת, וזאת מאותה סיבה שאין תוקעים בשופר בר"ה שחל בשבת, מפאת החשש שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים. ואפילו בבית לא נוטלים את הלולב כיון שבחוץ לארץ מקיימים שני ימים טובים משום "ספקא דיומא" ואין ספק לולב דוחה שבת. ומה לגבי בני ארץ ישראל? התלמוד מביא שתי מסקנות סותרות: (א) אין הכי נמי. [זאת אומרת: נוטלים].

(ב) לדידהו נמי לא דחי. [זאת אומרת: לא נוטלים]. למעשה, בתקופת הגאונים נטלו לולב בארץ ישראל, וכפי שמובא בספר החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל: "אנשי מזרח אין טוענים לולב בשבת... ובני ארץ ישראל טוענים לולב והדס ביום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת". בזמן הזה נהוג אף בארץ, כמו בחו"ל, לא ליטול (ראה ראביה מהד' אופטוביזר חלק ב עמוד 221. ובהוספות ותיקונים 104, וכן ש' ליברמן, ירושלמי כפשוטו עמ' 277).

סעודות היום

על אף העובדה שנוסח התפלות של השבת משתנה לטובת החג, אין הדבר כן בנושא הסעודות. שלש הסעודות של השבת נוהגות אף ביום טוב שחל בשבת. ויש שני חגים שלכאורה קשה לקיים זאת: ראש השנה ושמחת תורה כאשר הם חלים בשבת.

בראש השנה מאריכין בפיוטים ובחזנות. אך, כאמור, אין תקיעת שופר מתבצעת בשבת. ועוד, במוצאי שבת שהוא ליל שני של ראש השנה מקדשים וסועדים. איך אם כן עומדים במשימה? החכם, עיניו בראשו, והמקדים להתפלל יכול להספיק לאכול, להתפלל מנחה גדולה, ולאכול סעודה שלישית. כמו כן, בשמחת תורה שחל בשבת, מאריכין בהקפות ובריקודים. קריאת התורה מתארכת מפני ריבוי העולים ולפני מוסף - תפילת הגשם. בקידוש בבית הכנסת לא יוצאים לידי חובת סעודת שבת כי אין בקידוש זה פת-לחם. ואף כאן, החכם עיניו בראשו, והמקדים להתפלל יספיק לקיים את כל מצוות השבת דבר דבר בעיתו.

מנשה אלישיב

הספריה למדעי היהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע